

О.А. МАТЮХІНА

канд. філос. наук, доцент

кафедри філософії НАУ

КОЗАЦЬКИЙ ЕТОС ЯК ДЖЕРЕЛО АНТРОПОЛОГІЇ Г. СКОВОРОДИ

Дослідники філософії Г. Сковороди виділяють такі її джерела, як антична філософія, патристика, філософія Нового Часу і Просвітництва. Незаперечно, філософські погляди мислителя склались в контексті європейської філософії. Але хотілося б наголосити на тому, що одним з основних, провідних джерел філософії Г. Сковороди є українська культура. Це положення стало вже хрестоматійним. Але який пласт української культури здійснив найбільший вплив на філософію Сковороди, формування його світогляду?

Г. Сковорода належав до козацтва – своєї рідної верстви українського суспільства з особливою, притаманною власне йому культурою, системою життєвих цінностей. Він народився в козацькій родині і через родинне виховання сприйняв норми козацького етосу. Оссовська М. визначає етос як «...стиль життя будь-якої суспільної групи, загальна орієнтація якої небудь культури, прийнята в ній ієрархія цінностей, яка або виражається в неприхованому вигляді, або може бути виведена з поведінки людей.» [1, с. 26]. Етос пануючий в суспільстві, прошарку суспільства особистісний зразок. Тобто, це поняття більш широке, ніж мораль. І власне норми козацького етосу здійснили сильний вплив на антропологію Г. Сковороди, його ідеал людини.

Що ж уявляв собою козацький етос? Він виступає як етос рицарський, з притаманним йому прагненням до слави, поняттями честі, мужності, особистої гідності. Козацькому етосу притаманна демократичність. Козацтво постійно поповнювалось з різних верств населення, становило українську еліту. Але приналежність до неї визначалась не походженням, а особистими якостями. Людина сприймається як особистість, яка прославляє себе, свій рід своїми вчинками. Сам козак – творець своєї слави. Це нестримне прагнення до слави, до самореалізації в героїчних вчинках, хоробрих до зухвалості, оспівується в багатьох думках: «Отаман Матяш Старий». « Івась Удовиченко, Коновченко» та інших.

В думі «Івась Удовиченко, Коновченко» оспівуються подвиги молодого козака. Вступивши в козацьке військо, Івась першим рветься до бою з набагато чисельнішим супротивником і перемагає його. В думі проявляється атональне, „змагальне”, ігрове, якщо визначати введеним Й. Хейзінга терміном, ставлення до бою - козак іде в поле „погуляти”. Але ця „прогулянка” дорого коштує ворогові:

“Не багато Коновченко по долині Черкень погуляв, -
Самих найстарших п'ятсот чоловік рицарів під меч пускав,
Шести живіом піймав,
На аркан зв'язав,

Перед Філоненка,

Проте це не слава заради слави, а спосіб служіння Батьківщині, її захисту від ворогів. Інтуїтивне усвідомлення козацтвом своєї місії по відношенню до етносу в цілому орієнтувало їх на перемогу, забезпечення безпеки своєму народові. Козаки позиціонували себе як захисники Вітчизни і віри християнської, сприймали свої військові діяння як служіння вищим цінностям.

Невід’ємною рисою козака була побожність, відданість вірі християнській. Відомий дослідник історії та звичаїв запорізьких козаків Д. Яворницький пише: «Спонукувані релігійними почуттями, запорізькі козаки двічі на рік у мирний час вирушали пішки «на прощу», тобто вклонитися святим місцям у монастирі: Самарський, Мотронинський, Києво-Печерський, Межигірський, Лебединський, Мошенський, першого разу восени, у вересні і жовтні, після звичних літніх занять – рибальства, конярства, скотарства, овочівництва й мисливства, другого разу – перед постом на Масницю; в останньому випадку побожні паломники залишалися у святих обителях на весь піст аж до Пасхи і протягом цього часу постилися, сповідалися і причащалися» (3,193) Побожність поєднувалась з пошаною до освіченості, знань. На Запорозжжі діяло ряд шкіл. Грамотність була однією з козацьких чеснот. Козацька побожність багато в чому спиралась на самостійне читання Святого Письма, житій святих.

Вірність як одна з провідних чеснот козацтва включала вірність вірі православній, неньці - Україні, бойовим побратимам. Вірність розумілась не просто як обов’язок, а як природний прояв широкій, безпосередньої відданості вищим цінностям буття, заради яких тільки і варто жити, як невід’ємна складова власного «Я». Тобто вірність не чомусь зовнішньому по відношенню до козака, а вірність самому собі, своїй сутності, особистості.

Вірність «січовому товариству» нерозривно перепліталась з почуттям дружби, бойового побратимства. Дружба в козацькому етосі вважалась найвищим, найдосконалішим, найшляхетнішим людським почуттям.

Характерною рисою козацького етосу був певний аскетизм, вимога ставити суспільні інтереси вище особистих, щедрість. Козацькі чесноти виступали як риси набуті, результат постійного самовдосконалення. Козаками не народжувались, козаками ставали. Вправи у військовій майстерності, зусилля, щоб слідувати прикладу героїв, старших товаришів - необхідна складова життя козака. Він має ставити перед собою нові і нові цілі, щоб піднятися до рівня тих, кого оспівують в думках.

Таким чином провідними рисами козацького етосу є: демократичність, пріоритет особистих якостей, досягнень над походженням, мужність, розум, релігійність – не зовнішня, а внутрішня, патріотизм, вірність друзям, зневага до матеріальних благ, накопичення майна. Рицарський етос був нормативним в козацтві, основою життя козаків. Козак був ідеалом українського етносу, зразком для наслідування Усна народна творчість сприяла закріпленню норм козацького етосу в народній культурі; ці норми стали обов’язковими для більшості українського народу.

Норми лицарського етосу, характерні для козацтва, стали основою світогляду Г. Сковороди, здійснили величезний вплив на його антропологічні погляди. Козацький етос, на цінностях якого виховувався Г.Сковорода, дав йому той зразок, еталон, який він пізніше осмислив і розвинув у своїй філософії. Це постійна робота над собою, максимальна реалізація своїх талантів, сил в земному житті, усвідомлення власної самості, гідності. І це все виступає як спосіб служіння вищим цінностям Богу і Вітчизні. Філософ поєднав козацький етос з просвітницьким баченням людини, закладених в неї можливостей і поклав в основу свого ідеалу «Духовної людини». Якщо козацький етос підтримував волелюбний дух українського народу, стимулював постійну боротьбу за волю, то сквородинський етос є дієвим для людей як фізичної, так і розумової праці. Мова іде про концепцію «сродної праці».

Антропология Г. Сковороди виступає як філософська рефлексія козацтва у особі його представника над своїм життєвим ідеалом.

Література

1. Оссовская М. Рыцарь и буржуа. М.; Прогресс, 1987. - 528 с.
2. Героїчний епос українського народу. К.; Либідь, 1993. – 456 с.
3. Яворницький Д. Історія запорозьких козаків. - Т.1 – Львів: Світ, 1990. - 392 с.